

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Wprowadzenie

Author: Grażyna Mendecka

Citation style: Mendecka Grażyna. (2010). Wprowadzenie. W: G. Mendecka (red.), "Oblicza twórczości" (S. 7-12). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Wprowadzenie

Jednym z najdonioślejszych odkryć humanistyki XX wieku było uznanie twórczości za atrybut funkcjonowania człowieka jako osoby oraz przekonanie, że człowiek niekorzystający ze swych twórczych możliwości czyni swe życie uboższym, skazując się wyłącznie na działania o charakterze schematycznym, rutynowym, zachowawczym. Psychologia twórczości odmilogizowała akt tworzenia poprzez podkreślanie, że nie jest on wynikiem wyjątkowej aktywności intelektualnej, dostępnej jedynie wybrańcom tworzącym pod wpływem natchnienia niezwykle dzieła. Do twórczej aktywności zdolny jest każdy prawidłowo funkcjonujący ludzki umysł, a w procesie twórczym uczestniczą „zwyuczajne” procesy poznawcze i operacje umysłowe wykorzystywane w swoisty, odmienny niż w poznaniu rutynowym sposób (zob. m.in. PERKINS, 1981; WEISBERG, 1986, 1988; NĘCKA, 2001).

Psychoanalizie i psychologii humanistycznej zawdzięczamy uznanie, że w twórczości najważniejsze jest nie wykonane przez człowieka dzieło, lecz przeżycie przez niego siebie jako podmiotu kreacji (FROMM, 1959, 1995; ROGERS, 1959). W ujęciu tym twórczość egalitarna ma dla rozwoju jednostki takie samo znaczenie, jak twórczość elitarna. Dzięki twórczości człowiek sam kreuje siebie, zaspokaja swe żywotne potrzeby, takie jak ekspresja siebie i komunikowanie się z innymi, aktywnie wpływa na otaczającą go rzeczywistość. Zdolności twórcze i twórcza postawa człowieka stanowią podstawę jego samorealizacji (MASLOW, 1983; ROGERS, 1959), a jej zaspokojenie warunkuje twórczy rozwój człowieka. Mimo że egalitarne ujęcie twórczości stało się powszechne we współczesnej humanistyce, niektórzy teoretycy twórczości przestrzegają przed jego nadmiernym uogólnianiem (GÓRALSKI, 1978).

Najnowsze psychologiczne teorie twórczości nie ograniczają ujęcia tego fenomenu do cech twórczej jednostki, lecz dostrzegają w twórczości triadę

wzajemnie od siebie zależnych, rozwijających się systemów: jednostki — działania — kultury (BARRON, 1988). Wobec postępującej w zawrotnym tempie zmienności świata, w którym jedynie odwołanie się do własnej kreatywności może ustrzec jednostkę przed poczuciem chaosu i zagubienia, istniejące dotąd koncepcje twórczości wymagają weryfikacji ze względu na tempo zmian czynnika kulturowego.

Próby nowego spojrzenia na fenomen twórczości są podejmowane na gruncie rodzimej psychologii (STASIAKIEWICZ, 1999; STRZAŁECKI, 2003). Podkreśla się konieczność holistycznego ujęcia twórczości, z uwzględnieniem nie tylko jej psychologicznego, ale także filozoficznego, socjologicznego i historycznego aspektu (STRZAŁECKI, 2003). Ujmując twórczość systemowo, M. STASIAKIEWICZ (1999) uznaje dzieło twórcze za produkt programu poznawczego stworzonego przez intencjonalną aktywność jednostki, uwarunkowaną zarówno przez jej cechy psychiczne, jak i przez społeczny system wartości, wiedzy oraz reguł działania.

Poziom współczesnej cywilizacji złożonej, wielokulturowej, tak szybko się rozwijającej, że nowe natychmiast unieważnia stare, bez pośrednich okresów przejściowych, zwiększa — w skali dotąd niespotykanej — zapotrzebowanie na jednostkę korzystającą ze swego twórczego potencjału. Równocześnie natura tego złożonego fenomenu, którym jest twórczość, uświadamia nam, że zmiany cywilizacyjne, obejmujące dzieje twórczości, wymagają ciągłej weryfikacji wiedzy na jej temat.

W najnowszych psychologicznych opracowaniach dotyczących twórczości z jednej strony podkreśla się konieczność jej systemowego, interdyscyplinarnego analizowania, z drugiej zaś — wskazuje na wieloaspektowość jej ujęć. Z dyskusji i analiz prowadzonych w ramach seminariów doktorskich i magisterskich zrodziły się opracowania zamieszczone w niniejszym tomie *Oblicza twórczości*, z założenia ukazującym fenomen twórczości z różnych perspektyw. W efekcie powstała monografia utrzymana w duchu postmodernizmu, oświetlająca z różnych stron problem twórczości, tak jak oryginalnie i twórczo ujęli ją autorzy. W tomie znalazły się teksty dotyczące rzadko omawianych problemów w psychologii twórczości, np. inspiracji twórczej aktywności, otwartości dzieła lub twardości jako cechy osobowości istotnej z punktu widzenia aktywności twórczej. Zaprezentowano też rezultaty badań, które mogą stanowić inspirację dla różnorodnego ujmowania problemów twórczej aktywności.

Tom otwiera tekst Tomasza Szpyrki, który podejmuje rzadko analizowany problem twórczej inspiracji jako istotnego składnika decydującego o przebiegu procesu twórczego. Autor odwołuje się do Freudowskiej, psychoanalitycznej teorii twórczości, która poprzez objaśnianie źródeł twórczej aktywności jednostki, zwłaszcza w dziedzinie sztuki, integruje wysiłki estetyki i psychologii twórczości zmierzające do objaśnienia istoty sztuki XX wieku. Rozważania dotyczące twórczości artystycznej są wtedy pogłę-

bione, gdy uwzględniają estetyczny, socjologiczny i psychologiczny punkt widzenia. Autor w tym aspekcie odnosi się do inspiracji sztuką dziecka przez awangardowych artystów początku XX wieku. Wykazuje, że inspiracja może przybierać różną formę, w zależności od założeń artysty. U jej podstaw leży jednak zawsze jego pragnienie, by spostrzegać świat czystym i niewinnym, nieskażonym wpływami kultury spojrzaniem dziecięcym.

Problem twórczego dzieła stanowi jeden z ważnych działów psychologii twórczości. Podstawowym, analizowanym w tym aspekcie problemem jest poszukiwanie kryteriów, które mogłyby przesądzić o tym, czy aktywność prowadząca do wytworzenia danego wytworu miała twórczy, czy tylko odtwórczy charakter. Dzieło jest zatem materialnym dowodem twórczych możliwości człowieka, toteż opracowanie kryteriów oceny poziomu twórczego dokonania nabiera szczególnego znaczenia. Jest to możliwe zwłaszcza w sytuacji, gdy dzieło ma zamkniętą, raz na zawsze określoną przez twórcę strukturę. Maria Barteczko podjęła analizę twórczego dzieła, biorąc pod uwagę jego formę otwartą. Autorka analizuje istotę otwartych dzieł muzycznych, które w relacji kompozytor — odbiorca zawsze miały pośrednika w postaci wykonawcy dzieła. Otwarty charakter zaprasza do dialogu, do współtworzenia dzieła zarówno przez jego wykonawcę, jak i odbiorcę. Otwartość dzieła ujawnia jeszcze jeden aspekt fenomenu twórczości — jej wybitnie interakcyjny charakter, dzięki czemu zaciera się granica między twórcą a wykonawcą i odbiorcą dzieł muzycznych, bo wszyscy oni są współtwórcami określonego przeżycia estetycznego. Taki otwarty charakter dzieł będzie zapewne prowadził do zmian kryteriów oceny dzieła twórczego — to zaś stanowi nowy problem psychologii twórczości.

Artykuł autorstwa Grażyny Mendeckiej poświęcony jest etosowi pracy wybitnych twórców. Przez swą prostotę, elegancję, doskonałość wybitnie twórcze dzieła wydają się powstawać bez wysiłku, nie kojarzą się ze żmudną, obciążającą, nieraz wyczerpującą siły twórcy pracą. W odbiorze społecznym „praca” słabo kojarzy się z „twórczością”. Tymczasem w teoriach psychologicznych wyodrębnia się fazę inspiracji i fazę elaboracji twórczego dzieła, bez której nie ma ważnych twórczych osiągnięć. Świadomość tego mają twórcy, którzy w swoich listach, dziennikach, wywiadach i rozmowach problem konkretnej, ciężkiej i wyczerpującej pracy twórczej wielokrotnie podkreślali. Praca była dla nich często radością i dobrodziejstwem, ale również przekleństwem i cierpieniem. Zadziwiająco duża jest liczba wypowiedzi twórców dotyczących różnych aspektów ich twórczej pracy. Materiał ten poprzez swą spontaniczność i autentyczność posiada także dla psychologii twórczości wartość trudną do przecenienia.

Osobowościowe uwarunkowania twórczości poruszają cztery kolejne opracowania, autorstwa Ryszardy Ewy Bernackiej, Moniki Wróblewskiej, Marzeny Jankowskiej oraz Alicji Lizurej.

Nonkonformizm uznawany jest bezsprzecznie za cechę osobowości twórczej, ale jego istota, uwarunkowania i przejawy nie zawsze są w ramach psychologii twórczości szczegółowo analizowane. Tekst Ryszardy Ewy Bernackiej dotyczy nonkonformizmu jako osobowościowej charakterystyki jednostki twórczej. Autorka ukazuje dwie formy jego ekspresji — zachowania twórcze lub niekonstruktywne, czyli aktywację konstruktywną i destruktywną tej cechy osobowości. W jej przekonaniu nonkonformistyczna aktywacja pozytywna zwiększa szanse na efektywne i konstruktywne wykorzystanie własnego potencjału twórczego człowieka, umożliwia mu opublikowanie swego twórczego dorobku oraz obronę i przekonywanie innych co do jego wartości. Rozróżnienie nonkonformizmu pozornego i konstruktywnego ukazuje bardzo ważny aspekt osobowościowych uwarunkowań twórczej aktywności jednostki i pozwala nań spojrzeć szerzej.

Twórczość nie ma charakteru dychotomicznego — istnieje bądź jej brak, tylko stanowi kontinuum, na którego jednym krańcu znajdują się osoby o przewadze odtwórczej, na drugim zaś krańcu lokują się osoby z dominacją postawy twórczej. Zgodnie z indywidualną teorią Adlera człowiek tworzy sam siebie, a rozwój człowieka w biegu życia ma zdecydowanie twórczy charakter (MENDECKA, 2005). Porównanie autonarracji uzyskanych z zastosowaniem testu projekcyjnego osób znajdujących się na dwóch przeciwległych krańcach skali pozwoliło Monice Wróblewskiej uzyskać materiał, ukazujący związek między dominacją postawy twórczej lub odtwórczej a doświadczeniem Ja oraz uchwycić różnice występujące między wymienionymi grupami w tym zakresie. Celem przeprowadzonych przez autorkę badań było dokonanie analizy treści doświadczeń emocjonalnych i społecznych związanych z Ja, badanych za pomocą testu projekcyjnego (*Test Zdań Niedokończonych J.W. Curtisa*). Przeprowadzone badania wykazały różnice w spostrzeganiu relacji społecznych przez osoby wysoko twórcze w porównaniu z osobami nisko twórczymi. Osoby nisko twórcze częściej wykazywały w swych wypowiedziach krytykę zachowania innych ludzi. Ponad połowa z nich wyrażała niechęć i obawę w relacjach z nimi. Z kolei większość osób wysoko twórczych była nastawiona optymistycznie do życia i innych, wyrażała swą aprobatę dla osób niezależnych.

Marzena Jankowska podjęła interesującą i śmiałą próbę zastosowania jednego z konstruktów współczesnej teorii radzenia sobie ze stresem, tzw. twardości, do analizy twórczości. Prezentuje wzajemne przenikanie się humanistycznego podejścia do twórczości i koncepcji twardości. Podkreśla, że dokonywać transgresji w świecie nieustannych zmian i przewartościowań może tylko jednostka będąca osobą twardą i elastyczną jednocześnie. Jednostka taka może przyjmować postawę otwartości wobec świata — będącą istotnym składnikiem postawy twórczej — bez względu na to, na jak przykre doświadczenia zostanie w związku z tym narażona.

Alicja Lizurej przedstawia wyniki badań dotyczące związku między twórczością a merkantylizmem psychicznym. Przeprowadzona przez nią analiza twórczości opiera się na koncepcji psychotransgresjonizmu autorstwa Józefa Kozielskiego. Styl życia, w którym dominują działania transgresyjne, przeciwstawione zostały stylowi konsumpcyjnemu, w którym główną rolę odgrywają działania ochronne. Badania własne miały na celu poznanie relacji między cechami ludzi twórczych, mierzonymi Skalą Stylu Twórczego Zachowania — STZ (STRZAŁECKI, 1996, 2003), a merkantylizmem psychicznym, zoperacjonalizowanym za pomocą Kwestionariusza Przekonań o Świecie (GÓRNIK-DUROSE, 2009). Autorka referuje wyniki badań prowadzonych pod kierunkiem Małgorzaty Górnik-Durose jako promotora jej pracy magisterskiej, przygotowanej na Uniwersytecie Śląskim. Badania wybitnych twórców wykazują ich słabe przywiązanie do wartości ekonomicznych, które w hierarchii ich życiowych wartości zajmują dość niską pozycję (MENDECKA, 2001). Przytoczone wyniki badań potwierdziły główną tezę, że twórczość może być traktowana jako antyteza merkantylizmu psychicznego. Twórcy, którzy często podejmują działania transgresyjne, różnią się zatem w zakresie badanych wymiarów od osób zorientowanych materialistycznie i podejmujących działania ochronne.

Tekst Małgorzaty Piaseckiej wprowadza problem aplikacyjny do rozważań nad fenomenem twórczości. Dokonując prezentacji oryginalnego Projektu Ekologicznego Rewitalizacji i Rozwoju Czerniawy Zdroju, autorka przybliżyła takie pojęcia, jak „wizje życia” i „zmiana społeczna i kulturowa”. Prezentując scenariusze warsztatów, których celem było wspieranie wyobraźni dzieci poprzez twórcze zadania, a poprzez to ujawnienie tego, co w nich ukryte, czyli dotarcie do ich wewnętrznego świata, autorka przedstawia konkretny, ważny społecznie, realizowany program, akcentuje wagę społecznej praktyki związanej z wykorzystaniem wiedzy z zakresu psychologii twórczości.

Potrzeba ekspresji siebie oraz silnie odczuwana potrzeba komunikacji są ważnymi motywami twórczości. Potrzeby te można dziś zaspokajać przy użyciu Internetu — bezprecedensowego w dziejach ludzkości środka komunikowania się wszystkich z wszystkimi. Dzięki dostępności szerokich rzesz odbiorców, przy zachowaniu anonimowości, każdy człowiek może dziś zaprezentować potężnej rzeszy odbiorców własną twórczość, którą kiedyś chował do szuflady. Może — co równie ważne — dowiedzieć się, jak został odebrany i rozumiany. Przed twórczością egalitarną otworzyły się nowe, nieznane dotąd możliwości. Nastąpiła eksplozja twórczości niskiego lotu, ale ważnej dla tworzącego ją podmiotu. Analizę portali internetowych pod kątem zamieszczonych tam twórczych dokonań internautów przeprowadza Małgorzata Grzywacz. Jej artykuł dotyczy bardzo ważnej, a jak na razie jeszcze nieśmiało eksplorowanej problematyki z zakresu twórczości.

Teksty zawarte w niniejszym zbiorze, włączając autorów w dyskusję psychologiczną dotyczącą twórczości, podkreślają znaczenie aktywności twórczej w wymiarze kulturowym i jednostkowym. Zamierzona różnorodność ujęć i stanowisk w prezentowaniu twórczości rzuca światło na wieloaspektowość tego zjawiska. Pozostaje zatem mieć nadzieję, że niniejsze opracowanie właśnie ze względu na ukazaną odmienność spojrzenia poszczególnych autorów na problematykę twórczości nie tylko spotka się z zainteresowaniem, ale stanowić będzie inspirację zarówno dla działań aplikacyjnych, jak i dla własnych badań i analiz fenomenu twórczości.

Literatura

- BARRON F. (1988): *Putting creativity to work*. In: STERNBERG R.J. (ed.): *The nature of creativity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- FROMM E. (1959): *Value, psychology and human existence*. In: MASLOW A.H. (ed.): *New knowledge in Human Values*. New York: Harper and Brothers.
- FROMM E. (1995): *Mieć czy być?* Poznań: Dom Wydawniczy Rebis.
- GÓRNIK-DUROSE M. (2009): Nowe szaty materializmu — konceptualizacja merkantylizmu psychicznego. *Czasopismo Psychologiczne*.
- MASLOW A.H. (1983): Postawa twórcza. *Nowiny Psychologiczne*, 8—9, s. 58—71.
- MENDECKA G. (2001): *Potrzeby a rozwój aktywności twórczej*. W: KACZMAREK B., MARKIEWICZ K., ORZECOWSKI S. (red.): *Nowe wyzwania w rozwoju człowieka*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- MENDECKA G. (2005): Twórczość a rozwój człowieka w biegu życia. *Psychologia Rozwojowa*, 4, s. 23—24.
- NĘCKA E. (2001): *Psychologia twórczości*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- PERKINS D.N. (1981): *The mind's best work*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- ROGERS C.R. (1959): *Towards a theory of creativity*. In: ANDERSON H.H. (ed.): *Creativity and its cultivation*. New York: Harper and Row.
- STASIAKIEWICZ M. (1999): *Twórczość i interakcja*. Poznań: Uniwersytet im. A. Mickiewicza.
- STRZAŁECKI A. (1996): Styl twórczego zachowania: model ogólny i jego zastosowanie. *Studia z Psychologii*, 7, s. 159—182.
- STRZAŁECKI A. (2003): *Psychologia twórczości. Między tradycją a ponowoczesnością*. Warszawa: UKSW.
- WEISBERG R.W. (1986): *Creativity. Genius and other myths*. New York: Freeman.
- WEISBERG R.W. (1988): *Problem solving and creativity*. W: STERNBERG R.J. (ed.): *The nature of creativity. Contemporary psychological perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press.

Grażyna Mendecka